Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / № 1(2)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

UNIVERSITET TALABALARI ORASIDA MUOMALA MADANIYATINING AHAMIYATI VA UNING KELAJAKDAGI KASBIY FAOLIYATDAGI O‘RNI

Ro‘ziqulova Gulasal Javlon Qizi
Azizbek Nabiev Inomjon ugli
Birinchi bosqich Bakalavr talabasi, Iqtisodiyot, 10-1IQT-26 guruhi
Iqtisodiyot va Menejment kafedrasi, Asman Universiteti
E - mail: gulasal1610@gmail.com
Iqtisodiyot va Menejment kafedrasi, Asman Universiteti
Guliston, O‘zbekistan
E - mail: nabeeav@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada universitet talabalari orasida muomala madaniyatining shakllanishi, uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati va kelajakdagi kasbiy faoliyatga ta’siri keng yoritiladi. Zamonaviy jamiyatda mutaxassisning kasbiy muvaffaqiyati nafaqat nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarga, balki samarali muloqot olib borish, o‘z fikrini aniq ifodalash, suhbatdoshni tinglash, jamoada ishlash va kasbiy etika qoidalariga rioya qilish qobiliyatiga ham bog‘liq. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, taqqoslash va mazmuniy tahlil qilish usullaridan foydalanilgan. Muomala madaniyatining nutq madaniyati, tinglash qobiliyati, hurmat, bag‘rikenglik, hissiy intellekt, nizolarni hal etish va raqamli muloqot kabi tarkibiy qismlari tahlil qilinadi. Shuningdek, universitet muhitida shakllangan kommunikativ ko‘nikmalarning kelajakda ish beruvchilar, hamkasblar, mijozlar va boshqa mutaxassislar bilan munosabat o‘rnatishdagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Tahlil natijalari muomala madaniyatini rivojlantirish talabalarning ijtimoiy moslashuvi, jamoaviy faoliyati va kasbiy tayyorgarligini qo‘llab-quvvatlashi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida kommunikativ kompetensiya va kasbiy muloqot madaniyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Kalit so‘zlar: muomala madaniyati, universitet talabalari, kommunikativ kompetensiya, kasbiy faoliyat, nutq madaniyati, shaxslararo munosabatlar, kasbiy etika, hissiy intellekt, jamoaviy hamkorlik, raqamli muloqot.

Kirish

Bugungi kunda jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishi insonlar o‘rtasidagi samarali muloqotga bo‘lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda. Ta’lim, tibbiyot, iqtisodiyot, boshqaruv, pedagogika, axborot texnologiyalari va boshqa ko‘plab sohalarda mutaxassislar o‘z faoliyatini amalga oshirish jarayonida turli insonlar bilan muntazam munosabatga kirishadilar. Bunday sharoitda kasbiy bilim va amaliy tajriba bilan bir qatorda, muomala madaniyati ham mutaxassisning muhim sifatlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Universitet talabalari jamiyatning kelajakdagi mutaxassislari hisoblanadi. Ularning oliy ta’lim jarayonida egallaydigan bilimlari bilan birga, muloqot qilish uslubi, o‘zini tutishi, boshqalarga munosabati va axloqiy qarashlari ham kelajakdagi faoliyatiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli talabalarda muomala madaniyatini shakllantirish masalasi oliy ta’limning muhim tarbiyaviy va rivojlantiruvchi yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Muomala madaniyati insonning boshqa kishilar bilan munosabat o‘rnatish jarayonida namoyon bo‘ladigan nutqiy, axloqiy va ijtimoiy xulq-atvor me’yorlari majmuasidir. U salomlashish, murojaat qilish, suhbatdoshning fikrini tinglash, o‘z fikrini odob bilan bayon etish, turli qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va kelishmovchiliklarni madaniyatli tarzda hal etish kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Muomala madaniyatining shakllanganligi insonning nafaqat qanday gapirishida, balki qanday tinglashi, qanday munosabat bildirishi va o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni qay darajada his etishida ham namoyon bo‘ladi.

Universitet muhiti muomala madaniyatini rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlarni taqdim etadi. Talabalar ma’ruza va seminar mashg‘ulotlarida, guruhiy loyihalarda, ilmiy munozaralarda, konferensiyalarda hamda kundalik muloqot jarayonida

turli kommunikativ vaziyatlarga duch keladilar. Bunday vaziyatlar ulardan fikrni asoslash, savollarga javob berish, boshqalarning qarashlarini tushunish va jamoa bilan hamkorlik qilishni talab etadi. Natijada muomala madaniyati nazariy bilim bilangina emas, balki kundalik tajriba va amaliy faoliyat orqali ham rivojlanishi mumkin.

Muomala madaniyatining kelajakdagi kasbiy faoliyatdagi o‘rni ham alohida ahamiyatga ega. Ish joyida vazifalarni taqsimlash, topshiriqlarni tushuntirish, muzokaralar olib borish, mijozlar bilan ishlash, fikr-mulohazalarni qabul qilish va nizoli vaziyatlarni hal etish samarali muloqotga bog‘liq. Mutaxassisning qo‘pol muomalasi yoki boshqalarning fikrini tinglamasligi jamoaviy hamkorlikni qiyinlashtirishi mumkin. Aksincha, hurmatga asoslangan va aniq muloqot ish jarayonida o‘zaro tushunishni kuchaytiradi.

Hozirgi raqamli muhitda muomala madaniyatining mazmuni yanada kengaymoqda. Elektron pochta, onlayn ta’lim platformalari, videokonferensiyalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshiriladigan muloqot ham ma’lum odob qoidalariga rioya qilishni talab etadi. Xabarni to‘g‘ri tuzish, suhbatdoshga hurmat bilan murojaat qilish, axborotning aniqligini ta’minlash va shaxsiy ma’lumotlarga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘lish zamonaviy kommunikativ kompetensiyaning muhim jihatlaridir.

Kommunikativ kompetensiya masalasi ilmiy adabiyotlarda turli nuqtayi nazarlardan o‘rganilgan. Brown (2007) til va muloqot ko‘nikmalarini kommunikativ vaziyatlarga mos ravishda qo‘llash masalasini yoritadi. Argyle (1988) esa insonlar o‘rtasidagi munosabatlarda verbal va noverbal xatti-harakatlarning ahamiyatiga e’tibor qaratadi. Goleman (1995) tomonidan yoritilgan hissiy intellekt tushunchasi o‘z hissiyotlarini anglash va boshqalarning hissiy holatini tushunishning shaxslararo munosabatlardagi ahamiyatini izohlashga yordam beradi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi universitet talabalari orasida muomala madaniyatining ahamiyatini ochib berish, uning tarkibiy qismlarini tahlil qilish va kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan bog‘liq jihatlarini aniqlashdan iborat. Shu maqsadga muvofiq, muomala madaniyatining ta’lim jarayonidagi o‘rni, uning rivojlanishiga ta’sir

etuvchi omillar, kasbiy muloqotdagi ahamiyati va uni takomillashtirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi.

Muomala madaniyati masalasi kommunikatsiya nazariyasi, ijtimoiy psixologiya, tilshunoslik va kasbiy rivojlanish bilan bog‘liq ilmiy yo‘nalishlarda o‘rganilgan. Ushbu yo‘nalishlardagi tadqiqotlar insonlar o‘rtasidagi samarali munosabatlar faqat axborot uzatishdan iborat emasligini, balki muloqot vaziyatini tushunish, suhbatdoshga mos munosabat bildirish va ijtimoiy me’yorlarga rioya qilishni ham talab etishini ko‘rsatadi.

Brown (2007) kommunikativ kompetensiyani til va muloqot vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqadi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, universitet talabasining muloqotdagi muvaffaqiyati faqat grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirish bilan belgilanmaydi. Talaba o‘z fikrini vaziyatga mos ifodalashi, suhbatdoshga tushunarli tarzda murojaat qilishi va muloqot maqsadini hisobga olishi ham muhimdir. Masalan, ilmiy konferensiyada fikr bildirish bilan do‘stlar davrasidagi suhbat bir xil nutqiy uslubni talab qilmaydi. Har bir vaziyatda muloqot shakli va ifoda usulini to‘g‘ri tanlash kommunikativ kompetensiyaning muhim belgisi hisoblanadi.

Argyle (1988) insonlar o‘rtasidagi muloqotda tana harakatlari, yuz ifodalari va boshqa noverbal belgilar muhimligini yoritadi. Bu yondashuv muomala madaniyatini faqat og‘zaki nutq bilan cheklamaslik zarurligini ko‘rsatadi. Suhbat davomida suhbatdoshga e’tibor qaratish, vaziyatga mos yuz ifodasidan foydalanish va tinglayotganini namoyon etish o‘zaro tushunishga yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, noverbal belgilarni talqin qilishda madaniy va individual farqlarni ham hisobga olish lozim.

Goleman (1995) hissiy intellektni o‘z hissiyotlarini anglash, ularni boshqarish, o‘zini rag‘batlantirish va boshqa insonlarning hissiy holatini tushunish bilan bog‘laydi. Ushbu qarash muomala madaniyatining psixologik jihatlarini izohlashda muhim ahamiyatga ega. Universitet talabalari o‘quv jarayonida tanqid, bahs, fikrlar xilma-xilligi yoki muvaffaqiyatsizlik bilan yuzlashishlari mumkin. Bunday holatlarda hissiyotlarni

boshqarish, shoshilinch xulosa chiqarmaslik va boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish sog‘lom muloqotni saqlashga yordam beradi.

Spitzberg va Cupach (1984) shaxslararo muloqot kompetensiyasini o‘rganib, muloqotning samaradorligi va vaziyatga mosligini muhim jihatlar sifatida ko‘rib chiqadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, muloqotning muvaffaqiyati faqat insonning o‘z fikrini yetkazishi bilan emas, balki uning xatti-harakatlari vaziyat va suhbatdosh uchun qanchalik maqbul ekanligi bilan ham bog‘liq. Masalan, talaba o‘z fikrini himoya qilishi mumkin, biroq bu jarayonda boshqa ishtirokchilarning fikrini kamsitmasligi va bahsni shaxsiy nizoga aylantirmasligi lozim.

DeVito (2016) shaxslararo kommunikatsiya masalalarini yoritib, insonlar o‘rtasidagi munosabatlarda axborot almashish, o‘zaro tushunish va muloqotning kontekstini hisobga olishga e’tibor qaratadi. Bu yondashuv universitet muhitida talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi muloqotni tahlil qilish uchun foydalidir. O‘qituvchiga savol berish, guruhiy vazifani muhokama qilish yoki o‘z fikriga qarshi bildirilgan mulohazaga javob berish jarayonlarida muloqotning mazmuni bilan bir qatorda uning uslubi ham muhim hisoblanadi.

Muomala madaniyatining yana bir muhim yo‘nalishi kasbiy etika bilan bog‘liq. Kasbiy etika mutaxassisning o‘z vazifalarini bajarishda rioya qilishi lozim bo‘lgan axloqiy tamoyillarni ifodalaydi. U halollik, mas’uliyat, maxfiylik, hurmat va adolatli munosabat kabi qadriyatlarni qamrab olishi mumkin. Universitetda ushbu qadriyatlarni o‘zlashtirgan talaba kelajakda kasbiy munosabatlarni mas’uliyat bilan tashkil etishga tayyorlanadi.

Mavjud nazariy yondashuvlarni umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, muomala madaniyati ko‘p tarkibli hodisa bo‘lib, uning shakllanishi til ko‘nikmalari, psixologik tayyorgarlik, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy tajriba bilan bog‘liq. Biroq mazkur maqolada muayyan universitet talabalari orasida so‘rovnoma yoki tajriba o‘tkazilmagan. Shu sababli adabiyotlar sharhi muomala madaniyatining nazariy asoslarini tushuntirishga va uning kasbiy ahamiyatini umumlashtirishga qaratilgan.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot universitet talabalari orasida muomala madaniyatining ahamiyati va uning kelajakdagi kasbiy faoliyatdagi o‘rnini o‘rganishga qaratilgan nazariy tahlil hisoblanadi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, taqqoslash, tasniflash va mazmuniy umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini kommunikativ kompetensiya, shaxslararo muloqot, noverbal kommunikatsiya, hissiy intellekt va kasbiy etika tushunchalariga oid ilmiy qarashlar tashkil etdi. Ushbu tushunchalar o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqilib, universitet talabalari faoliyatida va kelajakdagi kasbiy muhitda qanday ahamiyat kasb etishi tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayoni bir necha bosqichda tashkil etildi. Birinchi bosqichda muomala madaniyati va kommunikativ kompetensiyaga oid ilmiy adabiyotlarning asosiy g‘oyalari o‘rganildi. Ikkinchi bosqichda ushbu g‘oyalar universitetdagi ta’lim jarayoni, guruhiy faoliyat va talabalarning o‘zaro munosabatlari bilan bog‘liq holda tahlil qilindi. Uchinchi bosqichda muomala madaniyatining asosiy tarkibiy qismlari aniqlashtirildi. To‘rtinchi bosqichda esa ushbu ko‘nikmalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatdagi ahamiyati umumlashtirildi.

Tahlilda quyidagi asosiy yo‘nalishlarga e’tibor qaratildi:

Nutq madaniyati va fikrni ifodalash. Talabaning fikrini mantiqiy, aniq va vaziyatga mos ifodalashi.

Faol tinglash va o‘zaro tushunish. Suhbatdoshning fikrini diqqat bilan tinglash va uning mazmunini to‘g‘ri anglash.

Hurmat va axloqiy me’yorlar. O‘qituvchilar, guruhdoshlar va boshqa insonlar bilan odob doirasida munosabatda bo‘lish.

Hissiyotlarni boshqarish. Kelishmovchiliklar va tanqidiy vaziyatlarda vazminlikni saqlash.

Jamoaviy hamkorlik. Guruhiy vazifalarni bajarishda mas’uliyatni his etish va umumiy maqsadga erishishga intilish.

Kasbiy muloqotga tayyorgarlik. Kelajakdagi ish joyida hamkasblar, rahbarlar va mijozlar bilan samarali munosabat o‘rnatish.

Raqamli muloqot madaniyati. Elektron yozishmalar va onlayn uchrashuvlarda odob qoidalariga rioya qilish.

Tadqiqotda birlamchi ma’lumotlar, jumladan, so‘rovnoma natijalari, suhbatlar yoki eksperimental ko‘rsatkichlar yig‘ilmadi. Shuning uchun natijalar statistik dalillar sifatida emas, balki ilmiy manbalar asosida shakllantirilgan nazariy tahlil va xulosalar sifatida talqin qilinishi kerak.

Natijalar.

Ilmiy adabiyotlar tahlili universitet talabalari orasida muomala madaniyati ta’lim jarayonining samaradorligi, shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy moslashuv va kelajakdagi kasbiy tayyorgarlik bilan bog‘liq bir necha asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Birinchi navbatda, muomala madaniyati talabalar o‘rtasidagi o‘zaro tushunishni mustahkamlashga yordam berishi mumkin. Universitetda turli dunyoqarash, qiziqish va tajribaga ega talabalar birgalikda tahsil oladilar. Bunday muhitda har bir talabaning fikrini tinglash, fikrlar xilma-xilligini hurmat qilish va o‘z nuqtayi nazarini asosli ifodalash muhimdir. Muomala madaniyatiga rioya qilish guruh ichidagi hamkorlikni rivojlantirish va kelishmovchiliklarni tinch yo‘l bilan hal etish imkonini beradi.

Ikkinchidan, muomala madaniyati ta’lim jarayonida bilim almashish va faol ishtirok etish bilan bog‘liq. Seminar mashg‘ulotlarida savol berish, o‘z fikrini bildirish, munozarada qatnashish va taqdimot qilish talabadan nafaqat bilim, balki kommunikativ ko‘nikmalarni ham talab etadi. O‘z fikrini aniq ifodalay oladigan va boshqalarni tinglashga tayyor talaba o‘quv jarayonida samarali hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Uchinchidan, muomala madaniyatining kelajakdagi kasbiy faoliyatdagi ahamiyati uning jamoaviy ishlash ko‘nikmalari bilan bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Ko‘plab kasbiy vazifalar bir nechta insonning hamkorligini talab qiladi. Bunday sharoitda

vazifalarni tushunarli taqsimlash, ma’lumotlarni to‘g‘ri yetkazish, kelishmovchiliklarni muhokama qilish va umumiy qarorga kelish zarur. Universitetda jamoaviy loyihalarda ishtirok etish ushbu ko‘nikmalarni mashq qilish imkonini beradi.

1-jadval. Muomala madaniyatining asosiy yo‘nalishlari va ularning kutiladigan natijalari (Muallif tomonidan yaratildi)

Muomala madaniyatining tarkibiy qismi	**Universitetdagi namoyon bo‘lishi**	**Kelajakdagi kasbiy faoliyatdagi ahamiyati**
Nutq madaniyati	Fikrni aniq ifodalash, taqdimot qilish	Muzokaralar olib borish va axborotni tushunarli yetkazish
Faol tinglash	O‘qituvchi va guruhdoshlarning fikrlarini diqqat bilan tinglash	Hamkasblar va mijozlarning ehtiyojlarini tushunish
Hurmat va xushmuomalalik	Odobli murojaat va o‘zaro hurmat	Ishbilarmonlik munosabatlarini rivojlantirish
Hissiyotlarni boshqarish	Tanqid va kelishmovchiliklarga vazmin munosabat bildirish	Nizoli vaziyatlarda konstruktiv yechim topish
Jamoada ishlash	Guruhiy loyihalarda hamkorlik qilish	Jamoaviy vazifalarni muvofiqlashtirish
Fikr-mulohazani qabul qilish	Xatolarni tan olish va takliflarni ko‘rib chiqish	Kasbiy o‘sish va ish sifatini takomillashtirish
Raqamli muloqot	Elektron xabarlarni odob bilan yozish	Onlayn uchrashuvlar va ish yozishmalarini olib borish
Kasbiy etika	Mas’uliyat, halollik va maxfiylikka rioya qilish	Professional ishonch va obro‘ni saqlash

Jadvaldan ko‘rinadiki, muomala madaniyatining tarkibiy qismlari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Masalan, nutq madaniyati fikrni yetkazishga yordam bersa, faol tinglash suhbatdoshning fikrini tushunish imkonini beradi. Hurmat va hissiyotlarni boshqarish esa turli qarashlarga ega insonlar o‘rtasida samarali muloqotni davom ettirishga ko‘maklashadi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, muomala madaniyatining muhim jihatlaridan biri nizolarni konstruktiv hal etishdir. Universitetda baholash, guruhiy vazifalar, fikrlar farqi yoki mas’uliyat taqsimoti bilan bog‘liq kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Bunday holatlarda muammoni shaxsiy munosabatga aylantirmasdan, uning sabablarini muhokama qilish, qarama-qarshi fikrlarni tinglash va umumiy yechim izlash muhim

hisoblanadi. Ushbu yondashuv kelajakdagi kasbiy muhitda ham foydali bo‘lishi mumkin.

Muomala madaniyati professional obro‘ shakllanishi bilan ham bog‘liq. O‘z vazifasiga mas’uliyat bilan yondashish, va’dalarga rioya qilish, suhbatdoshga hurmat ko‘rsatish va axborotni to‘g‘ri yetkazish inson haqidagi ijobiy tasavvurni mustahkamlashi mumkin. Biroq ijobiy obro‘ faqat muomala madaniyatiga emas, balki kasbiy bilim, ish sifati, halollik va amaliy natijalarga ham bog‘liq.

Bundan tashqari, tahlil raqamli muloqot madaniyatining ahamiyatini ham ko‘rsatadi. Talabalar universitet davridayoq elektron pochta orqali rasmiy murojaat qilish, onlayn uchrashuvlarda navbat bilan gapirish, xabarlarni aniq yozish va boshqalarning shaxsiy ma’lumotlarini hurmat qilishni o‘rganishlari lozim. Bunday ko‘nikmalar kelajakda masofaviy ish, xalqaro hamkorlik va raqamli xizmatlar bilan bog‘liq kasbiy vazifalarni bajarishda foydali bo‘lishi mumkin.

Muhokama

Tadqiqot doirasida ko‘rib chiqilgan nazariy qarashlar muomala madaniyatini universitet talabasining shaxsiy rivojlanishi va kasbiy shakllanishi bilan bog‘liq muhim omillardan biri sifatida baholash imkonini beradi. Muomala madaniyati muloqotning tashqi shakli, ya’ni odobli so‘zlash bilan cheklanmaydi. U tinglash, tushunish, fikrni asoslash, o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilish va boshqa insonlarning huquq hamda qarashlarini hurmat qilish kabi ko‘nikmalarni ham o‘z ichiga oladi.

Birinchidan, muomala madaniyati universitetda sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga yordam berishi mumkin. Talabalar bir guruhda tahsil olayotganda ularning fikrlari, xarakterlari va muloqot uslublari bir-biridan farq qilishi tabiiy. Bunday sharoitda o‘zaro hurmat va bag‘rikenglikning mavjudligi kelishmovchiliklarni konstruktiv muhokama qilishga imkon beradi. O‘z fikrini boshqalarga majburan qabul qildirishga urinish yoki suhbatdoshni kamsitish esa o‘zaro ishonchning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, muomala madaniyati ta’lim jarayonida o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi munosabatlarning samarali tashkil etilishida muhim o‘rin tutadi. Talaba

tushunmagan masalasi bo‘yicha savol berishi, fikrini asoslab bayon qilishi va o‘ziga bildirilgan mulohazalarni tinglashi kerak. O‘qituvchi bilan muloqotda hurmatni saqlash, o‘z fikrini odob bilan ifodalash va akademik muhit qoidalariga rioya qilish talabaning mas’uliyatli munosabatini namoyon etadi.

Uchinchidan, muomala madaniyati kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarlik bilan chambarchas bog‘liq. Zamonaviy mehnat muhitida mutaxassisdan o‘z sohasi bo‘yicha bilimga ega bo‘lish bilan bir qatorda, turli insonlar bilan hamkorlik qilish ham talab etiladi. Masalan, pedagog o‘quvchilar va ota-onalar bilan, shifokor bemorlar bilan, iqtisodchi mijozlar va hamkasblar bilan, dasturchi esa loyiha jamoasi a’zolari bilan muloqot olib boradi. Har bir sohaning o‘ziga xos talablari mavjud bo‘lsa-da, aniq ifoda, faol tinglash, hurmat va mas’uliyat ko‘plab kasblarda muhim ahamiyatga ega.

To‘rtinchidan, muomala madaniyati nizolarni boshqarish qobiliyati bilan bog‘liq. Kasbiy faoliyatda barcha xodimlarning fikri doimo bir xil bo‘lavermaydi. Vazifalarni taqsimlash, ish usullarini tanlash yoki qaror qabul qilish jarayonida kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda insonning muammoni xolis ko‘rib chiqishi, boshqa tomonning fikrini tinglashi va dalillarga asoslangan munozara olib borishi muhimdir. Talabalik davrida guruhiy loyihalar va munozaralarda qatnashish ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun imkoniyat yaratadi.

Beshinchidan, hissiy intellekt va muomala madaniyati o‘rtasidagi bog‘liqlik ham e’tiborga loyiq. O‘z hissiyotlarini anglash va boshqalarning holatini hisobga olish muloqot jarayonida noo‘rin munosabatlarning oldini olishga yordam berishi mumkin. Masalan, tanqidiy fikrni darhol shaxsiy haqorat sifatida qabul qilmasdan, uning mazmunini tahlil qilish va zarur bo‘lsa, aniqlashtiruvchi savol berish samarali muloqotga xizmat qiladi. Shu bilan birga, hissiyotlarni boshqarish boshqa insonning fikriga doimo qo‘shilish degani emas. Muhimi, o‘z nuqtayi nazarini hurmat doirasida ifodalashdir.

Oltinchidan, muomala madaniyatini rivojlantirishda universitetdagi amaliy mashg‘ulotlarning o‘rni muhim. Nazariy ma’lumotlarni o‘zlashtirish talabaga muloqot qoidalarini tushunishga yordam beradi, biroq ularni real vaziyatlarda qo‘llash alohida

tajriba talab etadi. Shu sababli ta’lim jarayonida rolli o‘yinlar, munozaralar, jamoaviy topshiriqlar, taqdimotlar va kasbiy vaziyatlarni tahlil qilishdan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday mashg‘ulotlar talabalarga turli kommunikativ vaziyatlarni sinab ko‘rish va o‘z xatti-harakatlarini baholash imkonini beradi.

Yettinchidan, raqamli kommunikatsiyaning rivojlanishi muomala madaniyatiga qo‘yiladigan talablarni kengaytirmoqda. Bugungi kunda ko‘plab o‘quv va ish jarayonlari elektron yozishmalar, videokonferensiyalar va onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi. Raqamli muloqotda xabar mazmunini aniq ifodalash, rasmiy murojaat qoidalariga rioya qilish, suhbatdoshga hurmat ko‘rsatish va noto‘g‘ri tushunish ehtimolini kamaytirish muhim hisoblanadi. Bundan tashqari, boshqalarning shaxsiy ma’lumotlarini ruxsatsiz tarqatmaslik va onlayn bahslarda odob me’yorlarini saqlash ham zamonaviy muomala madaniyatining tarkibiy qismidir.

Muomala madaniyatining rivojlanishida oila, ta’lim muassasasi, do‘stlar muhiti va shaxsiy tajriba ham muhim o‘rin tutadi. Oila insonning dastlabki muloqot odatlari shakllanadigan muhit hisoblanadi. Universitet esa ushbu odatlarni turli ijtimoiy vaziyatlarda qo‘llash va takomillashtirish imkonini beradi. Talabaning o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilishi, xatolarini tan olishi va boshqalarning fikr-mulohazalaridan foydalanishi muomala madaniyatining rivojlanishiga ko‘maklashishi mumkin.

Shu bilan birga, muomala madaniyatini faqat tashqi odob bilan baholash to‘g‘ri emas. Insonning muloyim gapirishi uning har doim mas’uliyatli yoki ishonchli ekanini anglatmaydi. Samarali kasbiy munosabatlar uchun xushmuomalalik bilan bir qatorda, halollik, bilim, vazifalarni o‘z vaqtida bajarish, kasbiy kompetensiya va axloqiy tamoyillarga rioya qilish ham talab etiladi. Demak, muomala madaniyati kasbiy muvaffaqiyatni yakka holda belgilovchi omil emas, balki uni qo‘llab-quvvatlovchi muhim ko‘nikmalar majmuasidir.

Mazkur tadqiqotning asosiy cheklovi shundaki, unda talabalarning real muloqot tajribasi bo‘yicha birlamchi ma’lumotlar to‘planmagan. Shu sababli universitet talabalari orasida muomala madaniyatining qay darajada shakllangani, qaysi ko‘nikmalar ko‘proq

rivojlanganligi yoki uning kasbiy natijalarga aniq ta’siri haqida miqdoriy xulosalar chiqarib bo‘lmaydi. Kelgusida turli ta’lim yo‘nalishlari talabalari o‘rtasida so‘rovnomalar, suhbatlar va kuzatuvlar o‘tkazish orqali mazkur masalani yanada chuqur o‘rganish mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, universitet talabalari orasida muomala madaniyatini rivojlantirish zamonaviy oliy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki talabaning shakllanishi faqat bilim va kasbiy ko‘nikmalarni egallash bilan cheklanmaydi. Uning boshqalar bilan munosabat o‘rnatishi, o‘z fikrini to‘g‘ri ifodalashi, suhbatdoshni tinglashi va ijtimoiy me’yorlarga rioya qilishi ham kelajakdagi faoliyatiga tayyorgarlikning muhim jihatlaridir.

Maqolada ko‘rib chiqilgan ilmiy yondashuvlar muomala madaniyati kommunikativ kompetensiya, shaxslararo munosabatlar, hissiy intellekt va kasbiy etika bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Uning asosiy tarkibiy qismlari nutq madaniyati, faol tinglash, hurmat, bag‘rikenglik, hissiyotlarni boshqarish, jamoada ishlash va raqamli muloqot qoidalariga rioya qilishdan iborat.

Nazariy tahlil asosida muomala madaniyatining talabalik davrida bir necha muhim vazifani bajarishi mumkinligi aniqlandi. Birinchidan, u talabalar o‘rtasidagi o‘zaro tushunish va hamkorlikni qo‘llab-quvvatlaydi. Ikkinchidan, seminarlar, munozaralar va guruhiy loyihalarda faol ishtirok etishga yordam beradi. Uchinchidan, kelajakdagi kasbiy faoliyatda hamkasblar, rahbarlar va mijozlar bilan samarali munosabat o‘rnatish uchun zarur bo‘lgan kommunikativ ko‘nikmalarning shakllanishiga zamin yaratadi.

Muomala madaniyatini rivojlantirish uchun oliy ta’lim muassasalarida nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Talabalarni munozaralar, taqdimotlar, jamoaviy loyihalar va kasbiy vaziyatlarni tahlil qilishga jalb etish ularning muloqot tajribasini kengaytirishi mumkin. Shuningdek, o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida o‘zaro hurmatga asoslangan muhit yaratish, akademik odob qoidalariga rioya qilish va raqamli muloqot madaniyatini rivojlantirishga alohida e’tibor

qaratish zarur.

Shu bilan birga, muomala madaniyatining samaradorligi shaxsning boshqa fazilatlari va kasbiy tayyorgarligi bilan birgalikda namoyon bo‘lishini unutmaslik lozim. Xushmuomalalik bilim, mas’uliyat, halollik va amaliy mahorat bilan uyg‘unlashgandagina kasbiy munosabatlarning sifatini oshirishga yordam beradi.

Umuman olganda, universitet talabalari orasida muomala madaniyatini shakllantirish ularning ijtimoiy rivojlanishi va kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarligini qo‘llab-quvvatlovchi muhim omildir. Oliy ta’lim jarayonida ushbu ko‘nikmalarga tizimli e’tibor qaratish nafaqat bilimli, balki muloqotga tayyor, mas’uliyatli va boshqalar bilan samarali hamkorlik qila oladigan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Argyle, M. (1988). Bodily Communication (2nd ed.). London: Methuen.

2. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching (5th ed.). New York: Pearson Education.

3. DeVito, J. A. (2016). The Interpersonal Communication Book (14th ed.). Boston: Pearson.

4. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books.

5. Spitzberg, B. H., & Cupach, W. R. (1984). Interpersonal Communication Competence. Beverly Hills, CA: Sage Publications.

6. Hargie, O. (2011). Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice (5th ed.). London: Routledge.

7. Adler, R. B., Rosenfeld, L. B., & Proctor, R. F. (2015). Interplay: The Process of Interpersonal Communication (13th ed.). New York: Oxford University Press.

8. Carnegie, D. (1936). How to Win Friends and Influence People. New York: Simon & Schuster.

9. Covey, S. R. (1989). The 7 Habits of Highly Effective People. New York: Free Press.

10. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. Psychological Inquiry, 15(3), 197–215.